

ФУНДАМЕНТАЛ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF FUNDAMENTAL STUDIES

YUNUSOV Kamaldin Abzalovich

Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti

siyosiy fanlar doktori,

Tarix fakulteti,

“Ijtimoiy fanlar” kafedrasida

professori v.b.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14014074>

O‘ZBEKISTONDA FALSAFA FANINING NAZARIY-METODOLOGIK VA AMALIY ASOSLARI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, O‘zbekistonda falsafa fanining nazariy va metodologik asoslari yangilanayotgan O‘zbekiston ijtimoiy hayotida ro‘y berayotgan tub islohotlar mazmuniga muvofiq bo‘lgan tamoyillarga asoslangan holda bayon etishga harakat qilindi. Shuningdek, mazkur maqolada milliy g‘oya, xususan, milliy yuksalish g‘oyasi va falsafiy-diniy ta‘limot tamoyillari O‘zbekistonda falsafaning nazariy va uslubiy asosi sifatida ham talqin etildi. Falsafa fanining nazariy-metodologik asoslari, ularning jamiyat hayotining barcha jabhalari uchun konseptual ahamiyatga ega ekanligidan kelib chiqqan holda tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekistonda uchinchi Uyg‘onish davri, falsafa fani, nazariy-uslubiy asos, milliy g‘oya, milliy yuksalish g‘oyasi, islom dini, tasavvuf diniy ta‘limoti tamoyillari, fuqarolik jamiyati.

THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF PHILOSOPHY IN UZBEKISTAN

ANNOTATION

This article attempts to explain the theoretical and methodological foundations of philosophical science in Uzbekistan, based on principles that correspond to the content of fundamental reforms taking place in the public life of Uzbekistan. Also, in this article, the national idea, in particular, the idea of national growth and the principles of philosophical and religious teaching are interpreted as the theoretical and methodological basis of philosophy in Uzbekistan. The theoretical and methodological foundations of philosophy were analyzed taking into account their conceptual significance for all aspects of society.

Key words: the third period of the Renaissance in Uzbekistan, science, philosophy, theoretical and methodological foundations, national idea, idea of national growth, Islam, principles of Sufism, civil society.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИЛОСОФИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье предпринята попытка об'яснить теоретические и методологические основы философской науки в Узбекистане, основанные на принципах, которые соответствуют содержанию коренных реформ, происходящих в общественной жизни Узбекистана. Также в данной статье национальная идея, в частности, идея национального роста и принципы философско-религиозного преподавания трактуются как теоретико-методологическая основа философии в Узбекистане. Теоретико-методологические основы философии были проанализированы с учетом их концептуальной значимости для всех сторон жизни общества.

Ключевые слова: третий период Возрождения в Узбекистане, наука философия, теоретико-методологические основы, национальная идея, идея национального роста, ислам, принципы суфизма, гражданское общество.

Ushbu maqolada falsafa fani, xususan, O'zbekistonda ijtimoiy falsafaning nazariy-metodologik asoslari ko'rib chiqildi. Mazkur mavzuni tadqiqot ob'yekti qilib olishdan asosiy maqsad shuki, avvalo xalqimiz, yurtimiz sho'ro zulmidan xalos bo'lib, milliy mustaqil bo'lganimizga 33 yil bo'lgan bo'lsa-da, hali-xanuz falsafa, xususan, ijtimoiy falsafaning nazariy-metodologik asoslari bilan bog'liq, o'zaro ziddiyatli bo'lgan turlicha qarashlar, tortishuvlar davom etmoqda.

Xususan, internetning ijtimoiy tarmoqlarida, o'zbek millatiga mansub bo'lgan hamyurt olimu-“ulamo”larimiz, ziyolilar o'rtasida avj olayotgan o'zaro baxsli tortishuvlar, qarashlar yanada kuchayib bormoqda. Bularning barchasi, yurtimizda fikrlar xilma-xilligi, demokratik tamoyillarning ma'naviyatimizga, siyosiy-mafkuraviy madaniyatimizga tobora chuqur kirib boratganligidan dalolat bersa-da, ayrim hollarda esa, sharqona madaniyatimiz, axloqimizga zid bo'lgan tarzda o'zini namoyon etmoqda. Ayniqsa, muqaddas islom dinimiz tamoyillarini rad etuvchi radikal yondashuvlar, qarashlar o'zlarining haqoratimus chiqishlarini “baralla” namoyon etmoqda. Shuning uchun, yangilanayotgan O'zbekistonda falsafa fani, xususan, ijtimoiy falsafaning nazariy-metodologik asoslarini o'zida ifodalovchi qarashlar, konsepsiyalar o'zining dolzarb ahamiyatga ega ekanligini saqlab qolmoqda.

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan falsafa va dinshunoslik fanlarining nazariy-metodologik muammolari va ularga yangicha yondashish zarurligi – mamlakatimizning buguni va ertasi, millat taqdiri uchun ahamiyatlidir.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan ijtimoiy fanlardan biri - falsafa fani bo'lib, undagi asosiy tamoyillar va mavzular – boshqa barcha ijtimoiy-gumanitar fanlar uchun nazariy-metodologik ahamiyat kasb etadi. Bizningcha, falsafa fanini o'qitishda, qadimgi (Sharq va G'arb) va hozirgi zamon falsafa maktablari ta'limotlarini o'rganish bilan bir qatorda, Vatanimizdan yetishib chiqqan buyuk mutafakkir-faylasuflarning merosini ham talaba-yoshlar ongiga singdirib borish zarurdir. Falsafa fanlari doktori, professor Abdullajon Begmatovning “O'zbekistonda mustaqillikdan keyin marksizm-leninizm ta'limotidan, jumladan, dialektik va tarixiy materializmdan voz kechilgani e'lon qilingan bo'lsa ham, bu falsafaning ko'p kategoriyalaridan amalda voz kechilmadi” [3, B.12] – deb ta'kidlagan fikri ham, biz tanlagan mavzuning nihoyat darajada dolzarb ekanligini tasdiqlaydi.

O'zbekistonda taniqli ustoz, olim, faylasuf, falsafa fanlari doktori, professor Qiyomidin Nazarov bosh muharrirligida tashkil qilingan va faoliya ko'rsatayotgan “Makon va zamon” ilmiy-falsafiy jurnali yuqorida keltirilgan va boshqa ko'plab muammoli mavzularda faylasuf olimlarning qarashlari, fikrlarini, ular o'rtasidagi muloqot uchun juda katta imkoniyat maydoni, ma'naviy-falsafiy masalarning yechimini topib beradigan ilmiy – falsafiy maktab sifatida faoliyat ko'rsatadi, deb umid qilaman.

Hozirda, “to‘rtinchi” va “beshinchi” hokimiyat sifatida amal qiluvchi sub’yektiv omillar, INTERNET ijtimoiy tarmoqlariga joylashtirilayotgan ma’lumotlar, kishilar o‘rtasidagi tortishuvlar, ziddiyatli qarashlar, ayrim hollarda, haqoratlariga to‘la bo‘lgan munozara va to‘qnashuvlar orqali, yangilanayotgan O‘zbekistonda jamiyat hayotining barcha sohalariga tegishli bo‘lgan turlicha qarashlar, yondashuvlar, konqepsiyalar asosida tahlil qilinmoqda. Ularning ko‘plari ijobiy, ba’zilari esa opponentlar tomonidan salbiy baxolanmoqda. Bunday qarashlarning ikki qutubga bo‘linishi, bizningcha, bunday qarashlar, kishilarning ijtimoiy manfaatlari, hayotiy pozitsiyasidan kelib chiqib asoslashga harakat qiladilar.

Bizningcha, hozirgi davr O‘zbekiston ijtimoiy hayotida sodir bo‘layotgan ijtimoiy voqealarni zamonaviy falsafiy tamoyillarga asoslangan holda baxolash, o‘z navbatida, yangilanayotgan O‘zbekiston ijtimoiy taraqqiyotining barcha yo‘nalishlarining ildizi va ilmiy izlanishlar mohiyatini ochib berishga hizmat qiladi. SHuningdek, O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatini barpo etish va uchinchi uyg‘onish davrining nazariy va uslubiy asoslarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda ijtimoiy taraqqiyot - milliy yuksalish g‘oyasiga asoslangan huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etar ekanmiz, ajdodlarimiz o‘rgangan milliy-mafkuraviy, islomiy-diniy, eng yaxshi va ommabop g‘oyalarni tanlab, hayotimizga tadbiiq etishimiz zarur bo‘ladi. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023 yil 9 iyundagi 259 buyrug‘iga binoan 2023-2024 o‘quv yilidan boshlab O‘zbekistonda faoliyat ko‘rsatayotgan oliy ta’lim muassalarining barcha yo‘nalishlarida dinshunoslik fani majburiy fan sifatida o‘qitilishi joriy qilindi. Mazkur fan, barcha oliy o‘quv yurtlarida “Falsafa” kafedrasida professor-o‘qituvchilari tomonidan o‘qitib kelinmoqda.

Mazkur o‘quv fani jami 120 soatdan iborat bo‘lib, uning 30 soati ma’ruza, 30 soati seminar, 60 soati mustaqil ta’limdan iborat. Hozirda mazkur o‘quv fanini o‘qitishda muayyan nazariy-metodologik muammolar mavjuddir. Birinchidan, dinshunoslik fanidan tayyorlangan o‘quv dasturida eskicha yondashuvlar saqlanib qolgan. Din, diniy dunyoqarash, insonning diniy e’tiqodi, insonning vujudga kelishi kabi masalalar faqatgina bir tomonlama, kishilik jamiyatining ijtimoiy madaniy hodisasi sifatidagina olib qaralgan. Ikkinchidan, islom diniy e’tiqodi bilan bog‘liq ko‘plab tamoyillar bilan ilmiy dunyoqarash o‘rtasidagi qarama-qarshilik saqlanmoqda. Ularni hal etish esa, ko‘p jihatdan mazkur o‘quv kursidan dars berayotgan professor-o‘qituvchilarning dunyoqarashiga, diniy e’tiqodiga, egallab turgan dunyoviy va ilohiyot pozitsiyasiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir.

Dinshunoslik fani doirasida islomiy shariatning asosiy yo‘li shariatning amaliy qismi bo‘lgan ta’limotlarga amal qilish, eng avvalo, fiqh ilmida shariat, ma’rifat va haqiqat darajalaridan o‘tish zarur ekanligi tushuntirilishi lozim. Mazhab esa islom shiati talablari asosida qurilgan: - besh vaqt namozni o‘z vaqtida o‘qish, shariatni piri-murshid yordamida chuqur o‘rganish va unga butun umr amal qilish zarurligidan iborat ekanligi ham talabalar ongiga singdirilishi lozim.

Dinshunoslik fanini o‘qitilishining mohiyati yomon axloqlardan saqlanish va go‘zal axloqqa erishish uchun katta qat’iyat bilan kurashish bo‘lmog‘i lozim. Bu tamoyil hozirgi o‘zbek ijtimoiy fanlar, xususan, falsafaning mazmun-mohiyati bo‘lishi bilan birga uning o‘zagi ham bo‘lishi kerak.

Sharqda, xususan, O‘zbekistonda milliy g‘oya bilan qorishgan va ko‘plab ziyolilar amal qilgan ma’naviy qadriyat mavjud bo‘lib, uni tasavvuf – so‘fiylik deb atashadi. Bu ta’limot o‘tmish tariximizda komil inson tarbiyasida asosiy mezon bo‘lgan.

Mazkur ta’limot tarafdorlari xalq orasida so‘fiylar deb atalgan. Ular bu yerda qadim zamonlardan beri mavjud bo‘lgan islom diniy va milliy g‘oyalarning asosiy tamoyillarini sabr bilan aniqlab, ular asosida o‘zlarining falsafiy va islomiy g‘oyalarni targ‘ib va targ‘ib qilganlar. Tasavvuf ta’limotini islom shiati talablari bilan bog‘liq holda tushuntirdilar.

Mazkur nazariy-metodologik ta’limotning muhim g‘oyasi - komil insonni tarbiyalashdan iboratdir. Har qanday jamiyatda, mamlakatimizda ijtimoiy fanlarni, ayniqsa, falsafa, dinshunoslik fanlarini o‘qitishda komil inson tarbiyasi markaziy o‘rin tutadi. Bu tarbiya jarayonida hozirgi davrda mavjud bo‘lgan milliy yuksalish g‘oyasi nafaqat nazariy tushuncha, balki uslubiy tamoyil, amalda esa bu ishni amalga oshirishda asosiy ta’limot bo‘lib xizmat qiladi.

Dinshunoslik fanida o'qitiladigan so'fiylik ta'limoti milliy g'oya tamoyillarini o'zida mujassam etgan holda bu g'oyani mustahkamlashga xizmat qiladi. Tasavvuf – nafs zavqidan voz kechish va nafs nafslarini yengish, ya'ni nafsning buyuk belgisi “men”ni yengish, nafs nafslarini nazorat qilishdir. Ammo bu ishni hamma ham bajara olmaydi. Chunki inson uchun nafsini yengish nihoyatda qiyin va qiyin.

So'fiylik – buzg'unchi amaldorlar, yolg'onchilar, taqlidchilar, poraxo'rlar, ta'magir fitnachilar, hasadgo'ylar, milliy g'oya rivojiga to'sqinlik qilayotgan tamagir amaldorlarga qarshi ayovsiz kurash olib borishda ma'naviy omil bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan ijtimoiy fanlar, xususan, dinshunoslik fanidagi mavjud nazariy-metodologik muammolarni bartaraf etish jarayonida milliy taraqqiyot g'oyasi, teologik ta'limotlardan foydalanish foydalidir. So'fiylik teologik ta'limoti insonni ilohiy fazilatlar nurida tarbiyalaydi, yomon axloqdan saqlaydi.

Tasavvuf ta'limotini o'rgangan zamondoshimiz, atoqli olim va marhum ustoz professor Najmiddin Komilov bu ta'limotdagi komil inson g'oyasini quyidagicha izohlaydi: “Davlat peshvolari asarlarini o'qish, bu hayotbaxsh ta'limot, so'fiylik ruhining she'ri va dostoni zulmga qarshi nurning, yomonlikka ezgulik, nomukammallikka, jaholatga qarshi ma'rifat va kamolotning shafqatsiz janglari guvohiga aylanamiz [1, B.144].

O'zbekistonda oliy ta'lim tizimining barcha yo'nalishlarida o'qitilayotgan dinshunoslik fani tarkibidagi Islom ilohiyoti bilan bog'liq ta'limotlar yoshlar tarbiyasiga, ayniqsa, ularning axloqi va odobiga alohida e'tibor beriladi [3, B.92].

Agar inson yoshligidanoq tarbiyali bo'lsa, ilohiy ma'rifat darajasiga yetishi mumkin. Buning uchun u o'z bilimini, odob-axloqini, odobini muntazam oshirib borishi kerak.

Yuqoridagi fikr va mulohazalardan quyidagi xulosalar chiqarish mumkin.

1. O'zbekistonda oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan falsafa va dinshunoslik fanlarining nazariy-metodologik muammolarini tahlil qilish va ularga yangicha yondashish muhim hamda dolzarb ahamiyatga ega.

2. Falsafa va dinshunoslik fanlari tarkibida o'qitilayotgan mavzularni talabalar tomonidan o'zlashtirib borilishi, o'z navbatida, boshqa va har qanday mutahassislik fanlarini o'zlashtirishda muhim nazariy-metodologik asos, omil, uslubiy tamoyil bo'lib xizmat qiladi.

3. Falsafa, dinshunoslik fanlari doirasida o'qitilayotgan ilmiy tamoyillar - oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan boshqa barcha fanlarning nazariy-uslubiy asosi va ildizidir. Boshqacha aytganda, hozirda, O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan falsafa va dinshunoslik fanlarining nazariy va uslubiy asoslaridan biri - milliy yuksalish g'oyalari va fuqarolik jamiyati nazariyasi tamoyillari bo'lishi zarur.

4. Milliy yuksalish g'oyasi, fuqarolik jamiyati nazariyasi va ijtimoiy davlat konsepsiyasi falsafa va dinshunoslik fani tamoyillarini aholi, ayniqsa, yosh avlod ongiga singdirish eng dolzarb vazifalardan biridir. Ularning asosiy tamoyillari jamiyatimizning ma'naviy poklanishi va yuksalishiga, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga, hamda talabalar dunyoqarishining shakllanishi va yuksalishiga xizmat qiladi.

5. O'tmish tariximizda o'zining fidoyiligi, izchilligi va barqaror tamoyillari bilan millatimiz qalbidan joy olgan tasavvuf ta'limotidan falsafa va dinshunoslik fanlarini o'qitishda samarali foydalanish maqsadga muvofiq.

Sharqda, xususan, O'zbekistonda milliy g'oya bilan qorishgan va ko'plab ziyolilar amal qilgan ma'naviy qadriyat mavjud bo'lib, uni tasavvuf – so'fiylik deb atashadi. Bu ta'limot o'tmish tariximizda komil inson tarbiyasida asosiy mezon bo'lgan. IX asrda Movarounnahrda kirib kelgan bu ta'limot tezda odamlarning qalbidan joy oldi.

Buxorolik mo'yna qalqon ustasi Yusuf Hamadoniyning (1048-1140) to'rt shogirdi targ'iboti natijasida dastlab Xojagon jamoasi, keyinroq Xojagon, Naqshbandiya nomi ostida bu ta'limot tarafdorlarining alohida maktablari tashkil topdi. jamoalar. Ular yosh avlodga islom shariati ta'limotlari va uning tamoyillarini o'rgata boshladilar.

Bu ta'limot tarafdorlari xalq orasida so'fiylar deb atalgan. Ular bu yerda qadim zamonlardan beri mavjud bo'lgan diniy islom va milliy g'oyalarning asosiy tamoyillarini sabr bilan aniqlab, ular asosida o'zlarining falsafiy va islomiy g'oyalari targ'ib va targ'ib qilganlar. Tasavvuf ta'limotini islom shariati talablari bilan bog'liq holda tushuntirdilar. "...Tasavvuf insonni shubha, izlanish yo'lidan boshlab, o'z tabiati, mohiyati haqida fikr yuritishga o'rgatib, o'ziga xos tarzda tarbiyalagan, insonni o'zini o'zi bilishga, dunyoni, Allohni sevishga o'rgatgan" [1, B.153].

So'fiylik ta'limotida azaldan So'g'diyona, Xorazm, Farg'ona va Shosh (Toshkent)da hukmronlik qilgan zardushtiylik diniy falsafasining gumanistik g'oyalari, mahalliy xalq va xalqlar orasida umumiy bo'lgan va ularning umuminsoniy, yuksak ma'naviyatiga asoslangan axloqiy-tarbiyaviy tamoyillar. g'oyalar, chiqarildi. Uning eng muhim g'oyasi komil insonni tarbiyalash edi.

Har qanday jamiyatda, ayniqsa, ijtimoiy falsafada komil inson tarbiyasi markaziy o'rin tutgan. Tasavvuf g'oyasi Sharq falsafasida, ayniqsa islom falsafasida markaziy o'rin tutadi. Bu g'oya inson tarbiyasida juda muhim ma'naviy omil sifatida vujudga kelgan. Bu vazifani yana bir bor so'fiy jamoalari – tariqat rahbarlari o'z zimmalariga oldilar. Ular komil insonni tarbiyalash bilan shug'ullanib, yetuk insonlarni tarbiyalay olganlar. Ular jamiyatdagi diniy g'oyalarni oddiy xalq manfaatlarini ko'zlab, o'zlari tushunadigan sodda tilda bayon qilganlar.

Yaqin Sharqning hukmron doiralari ham buyuk islom ilohiyotining g'oyalari katta qiziqish bilan tingladilar va ko'plab amaldorlar ham ushbu so'fiy jamoalariga a'zo bo'lishdi. Keyinchalik bu jamoada buyuk davlat arboblari, so'fiylar, ko'plab shogirdlar yetishib chiqdi. Najmiddin Kubro, Xoja Ahmad Nasoniy, Bahovuddin Naqshband va boshqalar shular jumlasidandir.

Bu tarbiya jarayonida o'sha davrda mavjud bo'lgan milliy g'oya nafaqat nazariy tushuncha, balki uslubiy tamoyil, amalda esa bu ishni amalga oshirishda asosiy ta'limot (amaliy tamoyil – K.A.YU.) bo'lib xizmat qildi.

Milliy g'oya, xususan, milliy taraqqiyot g'oyasi, avvalambor, ijtimoiy falsafaning, shuningdek, har qanday fan va g'oyaviy-didaktik harakatlarning nazariy-uslubiy metodologik asosi bo'lib xizmat qiladi. Xususan, so'fiylik ta'limoti tasavvufning o'tmish tariximizdagi, xalqimizning yuksak ma'naviy kamolotidagi o'rnini aniqlash va baholashda nazariy va uslubiy ahamiyatga ega.

Quyida tasavvuf ta'limoti haqida so'z yuritar ekanmiz, uning ilk manbalari, qanday paydo bo'lganligi, komil inson tarbiyasida qanday ahamiyati borligi haqida fikr yuritimiz.

Diniy-islomiy shariatning asosiy yo'li shariatning amaliy qismi bo'lgan ta'limotlarga amal qilish, eng avvalo, fiqh ilmida shariat, ma'rifat va haqiqat darajalaridan o'tishdir. Mazhab esa islom shariati talablari asosida qurilgan: - besh vaqt namozni o'z vaqtida o'qish, shariatni piri-murshid yordamida chuqur o'rganish va unga butun umr amal qilish. So'fiylik ta'limotining yo'li – odamlarning amallarini o'z vaqtida qilish, har doim shariat qoidalariga amal qilish, eng avvalo, iymon-e'tiqodli bo'lish, namoz o'qish, ro'za tutish, zakot berish, iloji bo'lsa.

Bu mazhablarning mohiyati yomon axloqlardan saqlanish va go'zal axloqqa erishish uchun katta qat'iyat bilan kurashishdir. Bu tamoyil hozirgi o'zbek ijtimoiy falsafasining mazmun-mohiyati bo'lishi bilan birga uning o'zagi ham bo'lishi kerak.

So'fiylik ta'limoti milliy g'oya tamoyillarini o'zida mujassam etgan holda bu g'oyani mustahkamlashga xizmat qila boshladi. Tasavvuf – nafs zavqidan voz kechish va nafs nafslarini yengish, ya'ni nafsning buyuk belgisi "men"ni yengish, nafs nafslarini nazorat qilishdir. Ammo bu ishni hamma ham bajara olmaydi. Chunki inson uchun nafsini yengish nihoyatda qiyin va qiyin.

So'fiylik – buzg'unchi amaldorlar, yolg'onchilar, taqlidchilar, so'fiylar, ta'magir fitnachilar, hasadgo'ylar, milliy g'oya rivojiga to'sqinlik qilayotgan tamagir olimlarga qarshi ayovsiz kurash olib borildi, ma'naviy omil bo'lib xizmat qildi.

O'zbekistonda milliy g'oyalarni yoshlar ongiga kiritish jarayonida, xususan, milliy taraqqiyot g'oyasi, foydalanish g'oyasi teologik ta'limotlar foydalidir. So'fiylik ta'limoti insonni ilohiy fazilatlar nurida tarbiyalaydi, yomon axloqdan saqlaydi.

Tasavvuf ta'limotini o'rgangan zamondoshimiz, atoqli olim va ustoz (marhum rahimahulloh) Najmiddin Komilov bu ta'limotdagi komil inson g'oyasini quyidagicha izohlaydi: "Davlat peshvolari asarlarini o'qish. bu hayotbaxsh ta'limot, so'fiylik ruhining she'ri va dostoni zulmga qarshi nurning, yomonlikka ezgulik, nomukammallikka, jaholat va jaholatga qarshi fayz va kamolotning shafqatsiz janglari guvohiga aylanamiz [1, B.144].

Tasavvuf ezgu va yuksak axloqqa erishish, past axloqdan qutulishning ishonchli yo'lidir. Boshqa tomondan, yaxshi xulq insonni nima nopok va nima ruxsat etilganini farqlashga o'rgatadi.

Ilohiy ta'limot vakillari o'z jamoasining shogirdlari va izdoshlari faqat o'z mehnatlari bilan yashashni o'rganishlari kerak, deb o'rgatishgan.

Mashhur ilohiyot olimi Abdulhasan Harrakoni uch o'g'lining birini temirchiga, birini duradgorga, uchinchisini qurolchiga bergan. O'quvchilardan biri: "Axir, farzandlaringiz o'z kasbi bilan band bo'lsalar, kamolot yo'lidagi farz va sunnatlarni o'z vaqtida ado eta olmaydilar", dedi. deb so'rganida: "Oshiqlar qo'li bilan, qalbi bilan ishlasin, xudbinlikka, ochko'zlikka ko'nikmasligi kerak", deb javob berdi. Tasavvuf ta'limotining ko'pgina vakillari bu g'oyani ta'limot darajasiga ko'tarishga, so'fiylikni turmushga, oddiy xalq hayotiga yaqinlashtirishga intilganlar [2, B.181].

"Xojagon ilohiyot" jamoasining asoschisi, buxorolik charm hunarmand Yusuf Hamadoni (1048-1140) shogirdlariga "Dil ba yoru, bakor berdi!" deb murojaat qilgan. Ular qichqirishardi. Ya'ni "Alloh qalbingda, qo'ling ishda bo'lsin". Ideal o'qituvchi o'z shogirdlarini kasb-hunar egallashga undagan. Ularga hirssiz mehnat qilib tirikchilik qilishni maslahat berdi. So'fiylik tariqatiga mansub piri murshidlar o'z shogirdlari va izdoshlari, do'stlari va qarindoshlari bilan faxrlanar, muhtojlarga yordam berib, ularga moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatar edilar. Lekin ular xalqni hech qanday xayrli ishlarni ommaga oshkor qilmaslikka va shu tariqa manmanliklarini yengishga chaqiradilar.

Tasavvuf ta'limoti, Qur'oni Karim va Hadisi sharif namoyandalari Muqaddas ne'matlardan yeb, ularning hikmatlaridan foydalanganlar, shariat qoidalariga amal qilganlar, diniy aqidaparastlik va aqidaparastlikka qarshi kurashganlar. U har doim adolat va inson ezguligi yo'lida turli yot g'oyalarga qarshi mardonavor kurash olib bordi. O'tmishda so'fiy jamoalar o'z faoliyati bilan keng jamoatchilikni, xalq ommasini to'g'ri shariat yo'liga da'vat etibgina qolmay, shu yo'lni ham ko'rsatib kelgan. Ular birinchi bo'lib buni qilishdi. SHu sababdan islom olamida so'fiylik oqimlari paydo bo'ldi.

Biroq masjid imomlari, madrasa muallimlari, qalandarlarning hammasi ham so'fiy bo'lmagan.

Tasavvuf tariqatining yetakchilari va jamiyatning boshqa vakillari davlat va siyosiy ishlarga aralashishni istamas edilar. Piri murshidlari o'z jamoalari va tariqatlarining ko'p sonli a'zolari orasidan iste'dodli kishilarni xulq-atvori, xulq-atvori, bilim va xulq-atvoriga ko'ra tanlab olib, solihlar orasidan tanlab, o'z ta'limotiga ergashuvchilar qilib tayyorlaganlar.

Islom ilohiyotida yoshlar tarbiyasiga, ayniqsa, ularning axloqi va odobiga alohida e'tibor beriladi [4, B.92].

Agar inson yoshligidanoq tarbiyali bo'lsa, ilohiy ma'rifat darajasiga yetishi mumkin. Buning uchun u o'z bilimini, odob-axloqini, odobini muntazam oshirib borishi kerak.

Tasavvuf ta'limotida komil insonni tarbiyalash uchun uning yoshi, jinsi, mavqeiga mos ravishda sharqona fazilatlar doirasida ta'lim va tarbiya olib borilgan. U iymon, sabr, adolat, mehnatsevarlik va saxovat kabi fazilatlarini mukammallikka yetaklovchi muhim tamoyillar sifatida o'z ichiga oladi. Komillikka yetaklovchi asosiy omil sevgidir. Sevgi ilohiydir. Sevgi barcha yuksak fazilatlar, olijanob fazilatlarining to'ldiruvchisidir. Mazkur fanni o'qitishda. Talabalarda olijanoblik, mehnatsevarlik, iroda, mehr-oqibat, fidoyilik, rostgo'ylik, adolat, kamtarinlik, halollik kabi fazilatlarini shakllantirish va rivojlantirish asosiy o'rin tutadi.

Ana shu fazilatlardan kamida to'rt-beshtasini o'zida mujassam etgan o'quvchi va talabalarning yuksak ma'naviyat yo'nalishidagi har qanday harakati, shaxs, oila, mahalla va jamiyatning barcha sohalarida o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatadi. Xalq va Vatan oldida hurmatga sazovor bo'ladi. Bu biz o'rganayotgan va targ'ib qilayotgan milliy g'oyaning ajralmas qismidir.

O'tmish tariximizda SHarq falsafasi taraqqiyotida jaholat va xudbinlikka qarshi islom dini ta'limoti vujudga keldi. U axloqiy, jismoniy va ma'naviy poklikni targ'ib qilgan, ilm-fan va ijod ahli uchun xizmat qilgan. So'fiylar tashqi ko'rinish uchun emas, balki qalbni isloh qilish, qalb va qalb izzat va komilligi uchun kurashdilar. Jaloliddin Rumiy (1207-1273) fikricha: "Insonning ichi ozodlik olamidir" [4, B.8].

Bu iboraning ma'nosi juda keng va chuqurdir. Zero, bu ijtimoiy falsafaning o'zagi, asosiy tadqiqot yo'nalishidir.

Hozirda, yurtimiz oliy o'quv yurtlarida o'qitilayotgan falsafa fani, falsafa fanlari bo'yicha olib borilayotgan ko'plab (PhD va DSc dissertatsiya) ishlari eskicha yondashuvlar asosidagi nazariy-metodologik tamoyillar va tushunchalar bilan to'lib toshgan. Bunday "ilmiy ishlar" O'zbekistonda falsafa fanlarining rivojlanishiga olib bormayapti. Ularning aksari qismi ijtimoiy voqealikka shunchaki izohlash bilan cheklanib qolmoqda. Ularda falsafa fani, ijtimoiy hayotni rivojlantirish bilan bog'liq bo'lgan zalvorlik ilmiy yangiliklar uchramaydi. Shuningdek, avvalda qo'llanilmagan zamonaviy, hozirgi zamon talablariga javob beruvchi nazariy-metodologik tamoyillar, paradigmalar, g'oyalar deyarli yo'q.

Masalan, yaqinda "O'zbekistonda rahbar kadrlarda halollik va fidoyilik fazilatlarini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari" mavzusida bajarilgan dissertatsiya ishi muhokamaga qo'yildi. Mana shu dissertatsiya ishining ilmiy-nazariy va amaliy natijalari tufayli O'zbekistonda, rahbar kadrlarda halollik, millat va Vatanga fidoyilik fazilatlarini ro'yobga chiqarilgan bo'lsa, ular o'rtasida korrupsion holatlar bartaraf qilingan bo'lsa ming tasanno aytamiz. Ammo, yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, yangicha yondashuvlar, metodologik tamoyillardan foydalanish u yoqda tursin, tadqiqot ishining metodologik jihatlari mutlaqo yoritilmagan. Qolaversa, dissertatsiya ishi ijtimoiy falsafa ixtisosligi bo'yicha tayyorlangan bo'lib, faqat Farg'ona vodiysi (Farg'ona, Andijon, Namangan viloyatlari) miqyosidagina olingan. Vaholanki, Farg'ona vodiysida yetita viloyat (Farg'ona, Andijon, Namangan, Osh, Jalolobod, Botkent (Qirg'iziston Respublikasi tarkibida) va So'g'd (Tojikistonga qarashli) viloyatlari ham bor. Tanlangan mavzu bo'yicha qo'shni davlatlarda bu sohada holat va amalga oshirilayotgan ishlarning qiyosiy tahlili qilinsa, ziyon bo'lmas, balkim ilmiy ishning ahamiyati yanada oshar edi.

Yuqoridagi fikr va mulohazalardan quyidagi xulosalar chiqarish mumkin.

1. O'zbekistonda falsafa, xususan, ijtimoiy falsafa fanining nazariy-metodologik asoslari eng yangi, zamonaviy ruhda, avvalda qo'llanilmagan tamoyillar asosida yaratilmag'i lozim.

2. Hozirda, yurtimiz oliy o'quv yurtlarida o'qitilayotgan falsafa fani, falsafa fanlari bo'yicha olib borilayotgan ko'plab (PhD va DSc dissertatsiya) – ilmiy tadqiqot ishlarida eskicha yondashuvlar ustuvorlik qilmoqda. Ularning nazariy-metodologik tamoyillari eskirgan bo'lib, yangicha yondashuvlar va paradigmalar uchramaydi.

3. Milliy g'oya, xususan, milliy taraqqiyot g'oyasi O'zbekistonni har tomonlama rivojlantirishda, ijtimoiy falsafani rivojlantirishda asosiy ma'naviy omil, metodologik tamoyil bo'lib xizmat qiladi.

4. Milliy yuksalish g'oyasi, islom diniy ta'limoti tamoyillari hozirgi o'zbek ijtimoiy falsafasining nazariy-uslubiy asosi va ildizlaridandir.

5. Milliy yuksalish g'oyasi, islom diniy ta'limoti tamoyillarini aholi, ayniqsa, yosh avlod ongiga singdirish eng dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Ularning har ikkisi jamiyatimizning ma'naviy poklanishi va yuksalishiga, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga xizmat qilmoqda.

6. O'tmish tariximizda o'zining fidoyiligi, izchilligi va barqaror she'riy amaliyoti bilan ko'pchilikning qalbidan joy olgan so'fiylik ta'limotidan ijtimoiy falsafa va ijtimoiy fanlarni o'qitishda samarali foydalanish zarur, deb hisoblaymiz.

REFERENCES. IQTIBOSLAR. ЧОСКИ.

1. Komilov Najmiddin. Tasavvuf. Birinchi kitob. Toshkent. Nashriyot: “Yozuvchi”, 1996 yil.
2. Homidiy Homidjon. Tasavvuf ulamolari. Toshkent. Nashriyot: SHark, 2004 yil. 181 bet.
3. Abdullajon Begmatov. Falsafa, sotsiologiya, madaniyatshunoslik fanlari va ularni o‘qitishdagi muammolarimiz to‘g‘risida. T. “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2023 yil.
4. Rumiyl Jaloliddin. Ruhiiy masnaviy. Toshkent. Nashriyot: SHark, 1999 yil. 8 bet.
5. Milliy g‘oya ilmiy tadqiqotning nazariy va uslubiy asosidir. Ilmiy to‘plam. K.A. K.A. tahririyati ostida nashr etilgan. YUnusov. Andijon. Andijon davlat universiteti, 2009 yil.